

Lidija
Butković
Mićin

Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilišta u Zadru

Tamara Bjažić Klarin
Za novi, ljepši Zagreb!
*Arhitektonski i urbanistički
natječaji međuratnog Zagreba,
1918. – 1941.*

Institut za povijest umjetnosti

Zagreb, svibanj 2020.
380 str.

Recenzenti:

Snješka Knežević, Andrej Uchytíl

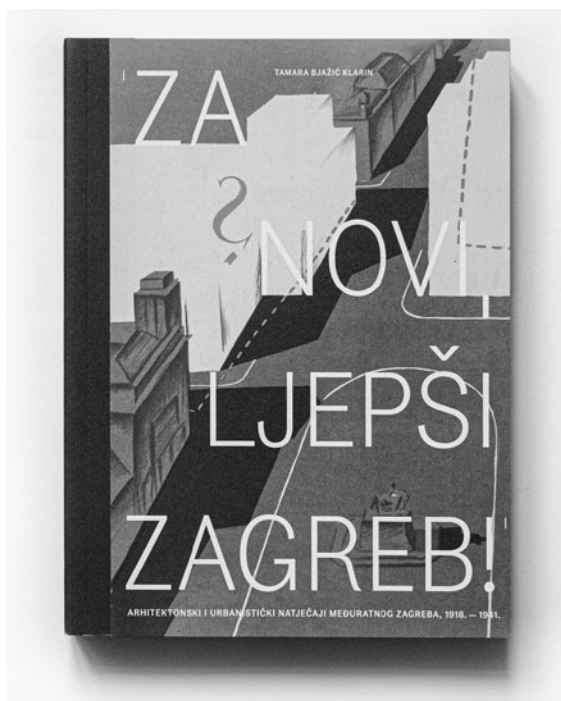

foto: DPUH

Nakon zapažene monografije *Ernest Weissmann: Društveno angažirana arhitektura, 1926. – 1939.* (HAZU, Zagreb, 2015.), nova knjiga Tamare Bjažić Klarin predstavlja još jedan značajan znanstveni doprinos kojim se produbljuje razumijevanje hrvatske arhitekture između dva svjetska rata, kao i kulturnih, političkih i društvenih prilika tadašnjeg Zagreba. Istraživački je interes autorica ovog puta usmjerila na arhitektonske i urbanističke natječaje raspisane od 1918. do 1941. godine za zagrebačko područje, predmnijevajući da se višestranom analizom natjecajnih procesa može ostvariti metodološki pomak i svjež pogled

na arhitektonsku praksu međuratnog razdoblja. Kako tumači autorica, dvadesete i tridesete godine 20. stoljeća period su intenzivnog testiranja natječaja kao instrumenta arhitektonske struke za postizanje emancipacije od konkurentskih zanimanja (graditelja, majstora zidara, građevinskih inženjera) i nametanja suvremenih profesionalnih standarda u planiranju novogradnji, osobito javnih objekata financiranih državnim i gradskim novcem. Institucija općeg, anonimnog javnog natječaja obećavala je osigurati pretpostavke za transparentan i objektivan odabir najkvalitetnijeg rješenja postavljenog zadatka, a

posredno i educirati građane o ključnim aspektima aktualne projektantske i planerske djelatnosti. Demokratski i javni karakter natječaja naročito je privukao mladi naraštaj modernista koji su natječaje koristili kao poligon za afirmaciju estetike i etike novog građenja u nacionalnim okvirima, promovirajući i prijedloge za transformaciju Zagreba u modernu, polifunkcionalnu i socijalno inkluzivnu metropolu. Natječaji su, međutim, razotkrivali i brojne devijacije unutar struke – međugeneracijska trvenja, nelojalnost i nepoštivanje etičkih postulata – ali i upitne moralne habituse obnašatelja javnih funkcija koji su znali pogodovati partikularnim probitcima investitora nauštrb uravnoteženog razvoja grada. Autorica će nastojati proniknuti u sve konsekvence arhitektonskih natječaja, naročito detektirati asimetrije moći unutar lokalnog arhitektonskog miljea te političko-ekonomske i socijalne okolnosti arhitektonske produkcije, faktore koji su kanalizirali procese profiliranja, diseminacije i primjene novih projektantskih zasada te naposljetku obilježili izgrađeni okoliš i kulturu javnog prostora međuratnoga Zagreba.

Knjiga je strukturirana tako da postupno pruža sve kompleksniji uvid u obradenu temu. Uvodno poglavlje bavi se poviješću natječajne regulative, formulacijom pravilnika unutar strukovnih udruženja i zalaganjem za javno prihvaćanje instituta natječaja. Tako saznajemo da donošenje prvog pravilnika iz 1880. godine koincidira s najranijim općim natječajima raspisanim za pučku školu i gimnaziju u Karlovcu te gimnaziju i crkvu u Osijeku, kao i ustanovljenjem Društva inženjera i arhitekata kao važnog cehovskog uporišta. Proliferacija natječaja u Zagrebu vezuje se uz predstojništvo Isidora Kršnjavoga Odjelom za bogoštovlje i nastavu koji je preferirao formu pozivnog natječaja za narudžbe iz svog resora, primjerice, za Školski forum na današnjem Rooseveltovom trgu. Do Prvoga svjetskoga rata raste brojnost natječaja, sve su urednije organizirani i mahom usklađeni s odredbama novog pravilnika Kluba arhitekata, ispunjavajući pritom i jednu od svojih temeljnih svrha – etabliranje mladih arhitekata, poput laureata natječaja za Sveučilišnu knjižnicu Rudolfa Lubyngskog ili Viktora Kovačića za crkvu sv. Blaža. U međuratnim godinama pokreće se revizija uvriježenih natječajnih obrazaca s ciljem veće nepristranosti i kontrole, a kako bi se zauzimala raširena praksa proizvoljnog prekrajanja nagrađenih radova od strane raspisivača ili

kolažiranje ideja iz više pristiglih projekata. Najprogresivnijom verzijom pravilnika iz 1938. godine eksplicitno su podržana prava nagrađenog arhitekta na realizaciju, no ova stavka, ključna za dignitet struke, nije stigla zaživjeti zbog nadolazećeg rata. Kako autorica gorko zaključuje, citirajući Vladimira Antolića: „(...) kad je konačno trebalo da se primjereno honorira kreativni rad arhitekata, prestalo je kao odrezano i raspisivanje natječaja.”

Drugo poglavlje ispituje provođenje ovih zakonskih okvira, tj. spremnost javnih i privatnih naručitelja da koriste ponudeni format, utjecaj političke i ekonomske situacije na količinu, vrstu i oblik natječaja te najčešće manipulacije natječajnim procedurama u režiji involviranih aktera. Pedantnim prikupljanjem informacija iz velikog broja izvora Tamara Bjažić Klarin utvrdila je raspis šezdesetak natječaja u međuratnom periodu, u gotovo jednakom omjeru općih (anonimnih), kao i pozivnih, s osjetno većom frekvencijom tijekom ekonomskom krizom zakočenih, ali idejno potentnih, tridesetih godina. Sukladno prominentnoj ulozi Zagreba kao upravnog, poslovnog i gospodarskog središta u kontekstu nove Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, dvadesetima će dominirati privatne inicijative, poput palača financijskih institucija (Prva hrvatska obrtna banka, Zagrebačka burza, Gradska štedionica) i reprezentativnih hotela (Esplanade, Milinov). Prema željama i reputaciji ulagača, ovi su natječaji uglavnom pozivni, dakle, otvoreni potvrđenim arhitektima, i često sa stranim žiratorima, a kako na njima nerijetko pobjeđuju inozemni arhitekti, domaće udruženje nastoji vršiti pritisak radi protekcije vlastitog članstva i ugleda zagrebačkih obrazovnih institucija. Malobrojnost natječaja u sektoru javnih gradnji tijekom ovoga desetljeća (najvažniji su oni za Središnji ured za osiguranje radnika u Mihanovićevoj i Školu narodnog zdravlja u Rockefellerovoj ulici) izravna je posljedica nenaklonjenosti gradonačelnika Vjekoslava Heinzela formi natječaja, inače arhitekta po struci, odnosno dodjeljivanje lukrativnih projekata izravnim pogodbama, što će ga najzad koštati i pozicije. Figuri Heinzela suprotstavljena je profesionalna i etička osobnost njegova nasljednika, povjesničara Stjepana Srkulja, koji je arhitekturu poimao kao društveno odgovornu disciplinu, a revitalizaciju natječaja za gradske investicije jamcem ostvarivanja socijalno osjetljivijih projekata. Natječaj za Zakladni

blok, generacijski miljokaz zagrebačke škole arhitekture, kao i ostali upečatljivi natječaji iz njegovog mandata (Radnički dom, Zakladna i klinička bolnica na Šalati, međunarodni natječaj za regulatornu osnovu grada), svjedoče o Srkuljevoj dobroj procjeni. Njegov model javno–privatnog partnerstva održao se do kraja tridesetih godina, prvenstveno radi poticanja građevinske djelatnosti u tim teškim vremenima, dok su gradske i državne ustanove bile prisiljene reducirati svoje programe širenja komunalne, javnozdravstvene, obrazovne i gospodarske infrastrukture. Kroz ovo poglavlje autorica vrlo živo, plastično i uvjerljivo predočava preplitanje društveno–interesnih sfera karakterističnih za manje sredine, utjecaj političkih odluka i hijerarhijskih struktura arhitektonske zajednice na gradsko planiranje i izgradnju, sindrom male bare u kojoj je voda nužno mutna. Priča je to koja ima svojih zlikovaca i heroja, i ne raspliće se kako bismo to možda pretpostavili. Pojednostavljena slika edipovske borbe mladih snaga sa stupovima establišmenta komplicira se prepoznavanjem drugih, manje očitih spona međusobnog podržavanja, poput odnosa profesora i asistenta ili vlasnika arhitektonskih ureda i namještenika gradskih stručnih službi. Propagatori novoga građenja nisu bili monolitna grupacija, nepoljuljani u svom zajedništvu i predanosti materijalizaciji novih projektantskih i konstruktorskih metoda, u natječajnim sučeljavanjima znao je prevladati princip kompeticije nad kooperacijom, oportunistički iznad kolegijalnosti. Kritička zapažanja autorice potkrijepljena su izvrsnim mrežnim vizualizacijama podataka o odabranim natječajima koje na najbolji način argumentiraju epistemološku i didaktičku vrijednost korištenja digitalnih tehnologija u humanističkim znanostima. Na ponuđenim dijagramima iščitavaju se intenzivne i višeput podvojene uloge nagrađenih natjecatelja i članova žirija te migracije pojedinih protagonista prema ili od središta moći u beskrupuloznim spletkama zagrebačkih natječaja.

Središnja cjelina knjige koncentrira se na tridesetak selektiranih natječaja koji su objedinjeni u nekoliko segmenata po tematskom, programskom ili tipološkom ključu. Pomno interpretirajući najbolje plasirane radove, okolnosti raspisivanja i epilog natječajnih postupaka te objašnjavajući kako su u tim instancama konkretizirane projektantske i teoretske postavke zagrebačke škole arhitekture, autorica želi osvijestiti podtekst

arhitektonski plodnog trenutka ranih tridesetih godina, približiti se odgovoru na krucijalno pitanje o naravi nove stvaralačke paradigme: da li je naš modernizam bio transplantiran ili autentičan? Vrijednost detaljnih opisa i ilustracija natječajnih projekata leži i u izvlačenju na površinu nepoznatih ili zaboravljenih nacрта, neostvarene, „papirnat“ arhitekture, što potiče na spekulacije o paralelnim ili slojevitijim povijestima arhitektonske misli ovoga razdoblja. S obzirom na to da su tek malobrojni natječaji polučili realizacije na temelju nagrađenih radova, spomenimo poimence samo Upravnu zgradu gradskih poduzeća u Gundulićevoj i paviljone Poljoprivredno–šumarskog fakulteta kao nedvojbeno važne repere zagrebačkog modernizma i urbaniteta, bilanca međuratnih natječaja pretežno je negativna. Neuspješnost je bila odraz tinjajuće depresije tridesetih godina, svakako, ali i urođene fragilnosti natječaja čija je učinkovitost ovisila o kredibilitetu i etičnosti svih uključenih strana, a svako loše iskustvo smanjivalo povjerenje u samoregulaciju profesije i zadovoljavanje javnog interesa. Korektiv nepoštenim praksama donekle je pružalo nesenzacionalističko i kontinuirano praćenje natječajne problematike u medijima, dapače, javna komunikacija natječajnih prijedloga i uopće gradskih razvojnih politika postala je dio društveno odgovornog novinarstva. Agilnim urednicima dnevnih i periodičkih tiskovina možemo zahvaliti i na kvalitetnim grafičkim prikazima natječajnih projekata, ponekad i jedinim sačuvanim, pa knjiga obiluje preslikama novinskih članaka koje čitatelja dodatno uranja u vibrantnu atmosferu međuraća. Natječaj za Zakladni blok u tom je smislu lajtmotiv knjige – uvrštena je cjelovita natječajna dokumentacija, nekoliko relevantnih novinskih isječaka, a naslovnica časopisa *Svijet* iz 1930. godine s velikim upitnikom na parceli nekadašnje bolnice krasi i korice ovog izdanja.

Promišljen odabir vizualnih priloga, pregledna prezentacija podataka o natječajima, stručno uređen katalog i obimna bibliografija, uzdižu ovu knjigu na visoku znanstvenu razinu, a njezin didaktički potencijal leži u prijemčivosti za različitu publiku, od korisnika iz usko stručnih krugova koje će iznenaditi pregršt zanimljivih informacija, zaokupiti detalji ilustriranih projekata i zabaviti lucidni komentari i pošalice između redaka, do publike općeg profila zainteresirane za recentiju graditeljsku i političku povijest Zagreba.

Obradena tema i više je nego aktualna, treba se samo prisjetiti nekoliko nedavnih ataka na vrijedne gradske prostore, te je autorica bila ponukana i upozoriti da, ukoliko struka ne mobilizira svoje kapacitete i ne počne djelovati aktivistički i participativno, gradske će vlasti nastaviti ignorirati natječaje ili ih svoditi na puku formalnost, što neodoljivo podsjeća na model upravljanja iz dvadesetih godina, s istim posljedicama – privilegiranje privatnog kapitala i umreženih klika, devalvacija povjerenja u profesiju i institucije. Sada već 140 godina duga tradicija natječaja, u svojoj biti borba za demokratske odnose u struci i društvu, obvezuje na (samo)održanje. Prošlim gradonačelnicima i njihovim pobočnicima presudit će povijest, a odgovornost je budućih, ali i svih građana, da stvaraju novi, ljepši Zagreb!